

ОДИНАДЦЯТЕ ЗІБРАННЯ АВТОРСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ ФУРМАНА

27-28 грудня 2011 року в провідному ВНЗ Західної України – Тернопільському національному університеті відбулося щорічне зібрання наукової школи професора А.В. Фурмана на тему “*Методологія вітакультурного осмислення вчинку*”. Серед зареєстрованих осіб, які взяли активну участь у цьому непересічному науково-методологічному заході були представники професорсько-викладацького складу кафедр соціальної роботи, філософії, педагогічних та психологічних дисциплін, іноземних мов ТНЕУ, науковці НДІ методології та економіки вищої освіти, відомі освітяни, психологи, методисти, аспіранти, управлінці та інші запрошені гості. Зокрема, учасниками були доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічних та психологічних дисциплін А.В. Вихрущ; доктор психологічних наук, професор, академік АН вищої школи України А.В. Фурман; керівник регіонального навчально-практичного центру КНАУФ Тернополя, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист В.Г. Демків; завлабораторією психологічної служби ТНЕУ кандидат психологічних наук Т.Л. Надвинична; науковий співробітник і вчений секретар НДІ кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник О.Є. Гуменюк, Ю.В. Москаль, Н.О. Колісник; кандидат психологічних наук, доцент кафедри природничих і гуманітарних дисциплін Європейського університету І.С. Ревасевич; кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри педагогічних та психологічних дисциплін Я.Г. Русенко; кандидати філософських наук (доценти кафедр соціальної роботи та філософії ТНЕУ) О.С. Морщакова та О.М. Рудакевич; кандидати психологічних наук А.Н. Гірняк, Л.З. Ребуха, Н.М. Бамбурак, М.Б. Бригадир, С.К. Шандрук; кандидат соціологічних наук А.П. Литвин, кандидат економічних наук Т.Й. Буда; викладачі кафедри соціальної роботи В.С. Біскуп і М.В. Підгурська; викладач кафедри іноземних мов О.Я. Шаюк; аспірантка кафедри психології РВНЗ “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) Г.С. Гірняк та інші. Метою цього наукового зібрання стало *відрефлексування багатосмислових горизонтів професійного методологування у соціогуманітарній сфері суспільства шляхом обґрунтування методологічних траєкторій вітакультурного осмислення вчинку, спираючись на авторську парадигматику, СМД-методологію Г.П. Щедровицького і філософсько-психологічну теоретичну систему В.А. Роменця*. Відповідно до вище окреслених рамок умов проблемно-модульного дослідження організаторами зустрічі були поставлені такі завдання: 1) обґрунтувати вчинення як предмет різномірного дослідницького методологування; 2) освоїти методологічний сценарій психокультурного пізнання освітнього вчинку; 3) розуміння досягнути інваріанти та рівні вчинкової організації повсякденної життєдіяльності людини; 4) проблематизувати архітектуру суб’єктності як внутрішню основу різноманітних учинкових дій і діянь.

Із вітальним словом до присутніх звернувся давній прихильник наукової школи, відомий громадський діяч і науковець, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічних та психологічних дисциплін ТНЕУ А. В. Вихрущ. Він зазначив, що вся людська історія розгортається перед дослідником як система визначних учинків видатних особистостей. Крім того, ретроспективний огляд древніх літературних пам’яток, як то Вед Древньої Індії, Біблії чи трактатів античних філософів, дає змогу констатувати, що природа людського вчинку здавна була наріжною проблематикою мислителів різних епох і світоглядних устремлінь. Незаперечною ж заслугою Володимира Андрійовича Роменця як фундатора української історико-психологічної науки стало те, що він уперше на добротних наукових засадах розробив *теорію вчинку як систему систем*. Проте запропонована ним метатеорія, котрій і донині за мислительним потенціалом немає рівних на соціогуманітарних теренах, сьогодні потребує системного осягнення саме на методологічному рівні пізнання. Адже методологічні аналіз і рефлексія мають виняткове значення в утвердженні методологічного відношення людини до дійсності, не зважаючи на те, яка дійсність підлягає освоєнню – реальних чи ідеальних об’єктів. При цьому таке ставлення вини-

кає тоді і там, де дослідник переходить від вивчення предметного змісту певного фрагмента реальності до з’ясування способів і засобів такого вивчення. У цій царині вітчизняної науки передові позиції утримує очільник наукової школи *Анатолій Васильович Фурман*, який довів власною інноваційною практикою здійснення методологічної роботи на соціогуманітарному матеріалі можливість поєднувати не лише різні, здавалося б, несумісні, погляди, а й різні засоби уреалення мислення та діяльності (семантичні, символічні, графічні, артикуляційні тощо). Про виняткову актуальність наукових розвідок у сфері методології, на думку А.В. Вихруща, вказує і той факт, що останні усвідомлюються зарубіжними дослідниками як нагальна потреба сьогодення. Зокрема, із власного досвіду він констатував, що у Кракові при написанні дисертації не менше одного розділу присвячується саме методологічним аспектам проблематики. Відтак методологія соціокультурно утверджується як наддосконала форма мислення і діяльності, котра синтезує реальну мислительність з її орієнтацією на колективні форми роботи та живі проблеми людського сьогодення, на культуру мислення з його рефлексією, понятійним оперуванням і полісмысловим розумінням.

Наступним звернувся до присутніх із вітальним словом лідер наукової школи, директор НДІ методології

та економіки вищої освіти, завідувач кафедри соціальної роботи ТНЕУ, доктор психологічних наук, професор **Анатолій Васильович Фурман**. Він поділився із присутніми спогадами та незабутніми враженнями про особисте знайомство і предметні розмови з академіком В.А. Роменцем. Володимир Андрійович вражав не тільки обдаруваннями людського духу, котрі винятково взаємодоповнювалися титанічним працелюбством, а й майстерністю мислення-розуміння-пояснення філософа-гуманіста. Значним чином тільки він зумів з допомогою власноруч змайстрованого наддосконалого “інструменту” – *вчинкового мислення*, – охопити всі історико-психологічні аспекти неосяжного масиву сучасного йому людинознавства та пропустити їх крізь методологічно відкаліброване решето власної рефлексивної свідомості. Тож природно, що *об’єктом колективного наукового опрацювання* чергового зібрання чинної наукової школи стала *вітакультурна методологія* як філософське вчення у єдності з формами, методами, механізмами, засобами та інструментами професійного методологування, що застосовуються для рефлексивного осмислення вчинку як онтопсихологічної данності. І тут варто вказати принаймні на чотири засадничі виміри подальшої теоретико-методологічної роботи: від ситуаційної методології вітакультурного діяння до філософської методології, у тому числі й до *методософії* та *психософії*; від методологічного аналізу як основи чи “клітинки” методологування до повноцінної *методологічної роботи-діяльності*; від поняття про активність, дію і діяння до категорій “*мислєдіяльність*”, “*методологування*”, “*вчинок*”; від учинкової інтенційності до вчинкової післядії і *саморефлексії*. Це, власне, і є спроектований *часопростір нашого мислєдіяльного упредметнення*, в котрому реально житимемо і творитимемо ці два дні колективної мислєдіяльності.

Також Анатолій Васильович презентував присутнім спецвипуск журналу “Психологія і суспільство”, що присвячений 85-й річниці з дня народження В.А. Роменця й повновагомо висвітлює основні продукти психокультурної спадщини цього видатного мислителя ХХ століття. Зазначений соціогуманітарний часопис не лише належить до переліку наукових фахових видань України у галузі філософії, психології та соціології, а ще й з 2001 року є злובоденним рупором постановки наукової школи четвертого покоління. Це одне із небагатьох наукових періодичних видань України, котре має значну, справедливую, читацьку аудиторію, яка становить понад чотири сотні передплатників. Тож не дивно, що цей теоретико-методологічний журнал у 2011 році нагороджений за вагомий внесок у розвиток освіти і науки України дипломом МОН молодшпорту України.

Засадничу доповідь на тему “*Методологія пізнання освітнього вчинку в інноваційно-психологічному кліматі*” (ІПК) виголосила кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник **О.С. Гуменюк**. ІПК – це термін, зауважила Оксана Євстахіївна, що введений нами у 2006 році для позначення того складного явища у життєдіяльності окремих загально-освітніх закладів України (школи, гімназії, ліцеї), котрі упродовж десяти і більше років здійснювали під керівництвом проф. Фурмана А.В. *фундаментальний соціально-психологічний експеримент з модульно-*

розвивального навчання. Нова освітня модель проектно та досвідно реалізує вітакультурну парадигму суспільного розвитку України, має на меті створення школи майбутнього з переважанням у її часопросторі духовності і психокультури, обґрунтовується як єдність самобутніх теорії, методології, психодидактичних технологій і практик експериментування, втілює у цілях, змісті, формах, методах, засобах і результатах навчання вимоги принципів ментальності, духовності, розвитковості, модульності, закономірностей функціонування дидактичних, навчальних, змістових та інших модулів, спирається на теорію освітньої діяльності, що пояснює дію основних механізмів культурної з’яви людини як суб’єкта, особистості, індивідуальності та універсуму шляхом занурення у соціальний досвід і наступного вивільнення як психодуховної самоорганізованості. ІПК у нашому досвіді теоретико-методологічного осмислення охоплює позитивні узмістовлення соціально-психологічного (завдяки розвивальній взаємодії виникають позитивні емоції, настрій, установки, мотиви, відбувається нормо- і смислотворення, формуються паритетні міжособистісні взаємини) та організаційного кліматів (освітня організація, де виникають міжособові й міжгрупові відносини), а також знаходить відображення у системі засадничих інтегральних параметрів (вплив, спілкування, полімотивація, Я-концепція). Під *інноваційно-психологічним кліматом* розуміємо набір стійких характеристик, які сутнісно визначають в аспектах взаємодоповнення інноваційно-освітньої та науково-дослідницької діяльності педагогічного колективу експериментальної школи модульно-розвивальну систему, благотворно впливають на форми активності її учасників у групі, їхній емоційний і моральний стани та настрої, міжгрупові стосунки, а у підсумку – оптимізують психокультурний розвиток як учнів, так і вчителів. До його структури належать: а) психологічний вплив та його класи (пізнавально-суб’єктний вплив, нормативно-особистісний взаємовплив, ціннісно-індивідуальнісний взаємовплив, духовно-універсумне самотворення); б) освітнє спілкування та його аспекти (комунікативний аспект як інформаційний обмін, інтерактивний – як діловий обмін, перцептивний – як смисловчинковий, інтуїтивний – як самосенсовий); в) полімотивація та сфери умов її розгортання (пізнавальна мотивація, практична мотивація, ментальна мотивація, мотивація самовдосконалення); г) позитивно-гармонійна Я-концепція та її компоненти (когнітивний – Я-образ, емоційно-оцінковий – Я-ставлення, вчинково-креативний – Я-вчинок, спонтанно-духовний – Я-духовне). Освітній учинок є ядром або своєрідною клітинкою ІПК, котрий виникає й розвитково уможовлюється на особистісному рівні життєдіяння школяра завдяки дії вищезазначених параметрів цього клімату (див. детально: *Психологія і суспільство*. – 2012. – №1. – С. 47–81).

Доповідь на тему “*Категорія вчинку у філософській методології*” кандидат філософських наук, доцент **О.С. Моршачова** розпочала з цитати поеми “Фауст” видатного німецького поета і мислителя Й. Гете: “Лише той життя достойний і свободи, хто кожен день іде за ним у бій”. Відомо, що етимологічно “вчинок” тлумачиться як “крок”, певний усвідомлений особистістю поведін-

ковий акт. Саме через дію, вчинок, вважав Аристотель, людина виявляє власне світовідношення. У сучасній філософській антропології єднання людини і вчинку розглядається у площині їх діалектичної взаємопов'язаності та особистісного самовираження. Водночас у постмодерністській парадигмі вчинок інтерпретується як дискурс, пов'язаний із життєвим досвідом, культурою. Людська поведінка, її ціннісні характеристики тут стають об'єктом вивчення аксіології, а людська дія та її виховні компоненти – етики і педагогіки. Вчинок як категорія психологічної науки, безперечно, належить до предметного поля теорії діяльності, до методологем екзистенційної філософії, має гносеологічний, онтофеноменологічний та суто антропологічний виміри. Іншими словами, вчинок насамперед пов'язаний із суперечністю ситуації, боротьбою мотивів, проблемою вибору людини, з чого, власне, й виводиться його структура – ситуація, мотивація, учинковий акт, післядія (В.А. Роменець). Досвід учинення – це завжди спосіб практикування людського буття і свідомості, виявлення ноуменального світу ідей, знаків, цінностей, значень, смислів. Із цього приводу польський філософ, творець праксеології Т. Котарбинський пише, що *вчинок – це не стільки особистість, скільки людина. Однак якість учинку залежить від того, наскільки людина є особистістю*. У сучасному філософському дискурсі наголошується, що кожен вчинок – це вираз сутнісних сил людини, коли вона є носієм *психоморальної* свідомості і прагне до свободи, комунікації, самореалізації, життєтворення. Свідомість, природа людини – первинні, поведінка – вторинна, кожному вчинку передують *передпозиції* – установки, спричинені розумом і смисловими конструкціями. Відтак у феноменології та рефлексивній філософії, вчинок сутнісно постає як *конституювання буття у свідомості*, “трансцендентальна суб'єктивність” людини.

Представник наукової школи, кандидат психологічних наук, доцент **А.Н. Гіряк** поділився із присутніми роздумами на тему “*Вчинковий потенціал мислелемунікації*”. Епіграфом його доповіді став відомий вислів Лао-Цзи: “Будьте уважні до своїх думок, – вони початок вчинків”. Загалом учинок виявляє суперечності між особистістю і матеріальним світом, передбачає прагнення до вдосконалення, довершеності та зорієнтований на подолання невідповідності ідеалу і реальності у пізнавальному, естетичному та моральному аспектах життєдіяльності. Тому це – специфічний *комунікативний акт*, тобто зв'язок та обмін інформацією між особистістю і світом, їхнє об'єднання задля утвердження першої у часопросторі другого. Водночас *учинок*, за М. Бахтіним, визначається як “буття-подія”, процес, що скеровується і переживається суб'єктом як автором та його учасником, котрий несе повну відповідальність за її наслідки”; крім того, він – соціально оцінюваний акт поведінки, породжений усвідомлюваними мотивами і спрямований на актуалізацію людини як особистості. Здійснення його ґрунтується на попередньо складеному внутрішньому плані дій і прогнозі очікуваного результату та його наслідків для інших. Він також може виявлятися в бездіяльності, твердо висловленій позиції, жесті і навіть тоні мовлення. Отож правомірною є теза С.Л. Рубінштейна, що навіть утримання

від участі у якійсь дії може бути вчинком, якщо воно виявляє ставлення людини (для прикладу, спалити рукопис чи відмовитись від нагороди). Тільки тоді, “коли дія усвідомлюється самим діючим суб'єктом у цій своїй якості, вона стає вчинком. Тому учинок – це дія, котра сприймається й усвідомлюється діючим суб'єктом як суспільний акт”, як прояв його ставлення до навколишніх. Справжній учинок, на переконання В.А. Роменця, – це дія, яка планується заздалегідь. Для того щоб зреалізувати вчинок, людина підготовлює і перетворює реальні обставини так, щоб уможливилася його динамічна фаза. Поряд із цим вона готує і саму себе, щоб бути не тільки здатною, а й гідною здійснити задуману справу. Прикметним є й те, що перед практичною актуалізацією учинок неодноразово програється в уяві (початкове уреальнення дії). Неповторний характер учинку означає, що особа здійснює його вперше, ламаючи при цьому свій звичний образ думок і дій. При цьому учинок постає своєрідним містком між психологією та різними аспектами людської культури, а сам його характер зумовлюється як особистим імперативом, так і конкретним морально-правовим довкіллям. Спираючись на психологічну структуру повноцінного вчинку та описані А.В. Фурманом поясні мислеледіяльності Андрій Несторович окреслив *вчинковий потенціал мислелемунікації*, котра має подібні сутнісні ознаки: 1) вона зумовлена конкретними проблемними ситуаціями; 2) живе за принципами полілога, суперечностей, конфліктів і проблематизацій та зорієнтована на виявлення і фіксацію причин та джерел цих суперечностей і зняття напруженостей, що наявні аж до постановки цілі, з якої починається вчинкова дія; 3) вчинково формовивляється у двох аспектах: а) в контексті індивідуального та колективного діянь під час відкритих виступів-презентацій, зреалізовуючи авторські форми рефлексії у динамічному просторі-часі загальної дискусії та б) у побудові знакових форм (невербальних схем, графіків, таблиць, карт, діаграм), що зображують ідеальні об'єкти та ідеалізовані мисленнєві процедури; 4) післядіяльно осідає у процесах розуміння, інтерпретації і рефлексії, за яких відбувається вторинна рефлексивна фіксація мислелемунікантом того чи іншого здійсненого відображення, або екстраполяція останнього з однієї дійсності на іншу. В будь-якому разі головною функцією-місією *вчинку мислелемунікації* є інтенсивне розпредметнене культурозбагачення, спричинення саморозвитку і самотворення кожної особистості. У Євангелії від св. Матвія написано: “Послухайте та розумійте. Не те, що входить до уст, людину сквернить, а те, що виходить із них... Бо із серця виходять лихі думки, душоубства, перелюби, розпуста і крадіж”, “Не може родити добре дерево плоду лихого, ані дерево зле плодів добрих родити. ... Ото ж бо, по їхніх плодах ви пізнаєте їх!”

Доповідь кандидата психологічних наук, доцента кафедри соціальної роботи **М.Б. Бригадир** була виголошена на тему “*Самопроектування як спосіб поєднання вчинків самопізнання і самотворення*”. Її розпочато крилатим висловом М.О. Бердяєва: “Таємниця особистості, її винятковості нікому незрозуміла до кінця. Особистість людська є більш таємничою, аніж світ. Вона і є цілий світ. Людина – мікрокосмос і містить у

собі все”. Далі К. Ясперс і Ж.-П. Сартр підтримали традицію тлумачення особистості як осередку самостворення. За М. Гайдеггером, способом існування людського буття є його скінченність і тимчасовість. Відтак у житті особи присутній часовий вектор, урахування якого належить до обов’язкових при розробці та реалізації проєктів. Зазвичай людина є суб’єктом, автором і виконавцем свого життєвого проєкту, сама узмостовлює своє повсякдення, сягаючи в актуалізації горизонтів особистості, для якої самоусвідомлення і самопізнання є тими форматами активності, що спрямовані у внутрішній світ власного Я. У підсумку реалізація особистістю вчинкового проєкту вимагає від неї наявності таких рис-спроможностей, як упевненість у власних силах, рішучість, гнучкість діянь, володіння комунікацією на професійному рівні, а також як рефлексія принаймні трьох технологій – здоров’я (психологічна гігієна і здоров’я у різних системах, що забезпечує вітальне відтворення людини); соціокультурне і громадянське самовизначення, яке дає змогу особі ідентифікувати себе (етнічно, політично, гендерно тощо); безперервна освіта, котра стосується розвитку управлінського мислення та оргуправлінських технологій.

Доповідь завідувачки лабораторією психологічної служби ТНЕУ, кандидата психологічних наук **Т.Л. Надвиничної** мала назву “Сутність учинку відповідальності”. Піднята проблематика окреслена набором таких аспектів: 1) співвідношення свободи й відповідальності у поведінці особистості (Платон, Аристотель, М. Бердяєв, К. Абульханова-Славська, М. Бахтін, М. Савчин, А. Спіркін, К. Роджерс та ін.); 2) філософське осмислення категорії “відповідальність” і поняття “відповідальне ставлення”, причому друге змістовно розглядається як ситуативна характеристика, а перше – як сутнісна ознака, що відображає стійку рису особистості (Н. Кузнецова, В. Морозова, В. Прядейн, В. Сафін, Г. Тульчинський та ін.); 3) взаємодоповнення особистісної і соціальної відповідальності, у якому перша відображає морально-етичні аспекти особистості, а друга – професійні та соціально-поведінкові; 4) дослідження моральних детермінант відповідальності (В. Сафін, М. Савчин та ін.); 5) вивчення відповідальності як особистісної риси (С. Мещерякова, К. Муздибаєв, Т. Сидорова, М. Кондратьєв, В. Ільїн, О. Гуменюк та ін.); 6) визначення відповідальності як дії і вчинкової діяльності. (В.А. Роменець і послідовники). Всі сфери відповідальності особистості пов’язані між собою за принципом “відлуння”, тому, для того щоб вона мала змогу здійснити діяльність-учинок у будь-якій сфері, насамперед потрібно розпочати повноцінне вчинення у споріднених сегментах суспільного життя. Однією із таких сфер є освіта. Так, за вітакультурної освітньої парадигми А.В. Фурмана головне – це створити паритетний культурно-психологічний простір актуальних ділових взаємостосунків між учасниками освітнього процесу, котрий стимулює розгортання повноцінного освітнього вчинку, котрий приречений здійснити сам учень чи студент. Але це можливе лише тоді, коли цьому простору властиві складники і параметри інноваційно-психологічного клімату (О.Є. Гуменюк).

Доволі пізнавальною була й доповідь викладача кафебри соціальної роботи **В.С. Біскупна**, що артикулю-

вана на тему “Проблема вчинку в теорії конструктивізму”. Відомо, що духовна сфера людини в діяльності не тільки проявляється, а й удосконалюється. У цьому й полягає прихований ключ до розуміння розвитку особистості – того, як вона формується та здійснює свій життєвий шлях. Адже психічні властивості останньої є не тільки передумовою, а й результатом її власних учинків і діянь. Скажімо, характер особи не тільки виявляється у її вчинках, а й у них отримує вишкіл, гартується. Оскільки ще до розвою канонічної психології і теорії вчинку В.А. Роменця люди щось вчиняли, то природно постає питання: яку наукову і, відповідно, смислотворчу функцію мають напрацювання цього вченого? На його погляд, відповідь знаходиться у двох площинах: а) науковій – у збагаченні суб’єктів наукового співтовариства новим баченням ситуації буття людини, і б) інструментально-перетворювальній – у знаходженні методологічних та методичних орієнтирів, що уможливають сутнісне визначення ества людини. У зв’язку з цим Віталій Степанович зосередився на виявленні паралелей між конструктивістськими тлумаченнями ролі особистості у соціальних структурах і вчинковою моделлю пояснення сутності людини у її індивідуальному і соціальному вимірах повсякдення. Зокрема, він навів засадничу тезу В.А. Роменця: “Життя розгортається у часі шляхом розв’язання численних колізій, протиріч, проблем. Світ створений із конфліктів, незавершеності, якихось нових можливостей, випробовувань, надій, розчарувань. Головним осередком розв’язання всіх цих буденних суперечностей і небуденних кризових ситуацій є людський вчинок”. Отож учинок – це спосіб особистісного існування людини у світі. Натомість предметом соціології є саме масовість, типовість, структурованість людського способу буття на планеті Земля. Відтак, якщо вчинок є осередком психічного й опосередковальною ланкою із соціальним у різних його площинах (макро-, мезо- мікро-), то соціальна дія становить осередок соціального, тобто спосіб власне соціального існування. Тому відмінність між аналізованими науковими позиціями полягає лише в ракурсі чи диспозиції схоплення згустків людського буття. До прикладу конструктивістська парадигма у фокус соціологічного дослідження ставить процес конструювання соціальних структур унаслідок більш-менш свідомої діяльності людей у їх часопросторі повсякденного вчинення (П. Бергер, Т. Лукман, Е. Гідденс, П. Бурдьє). Очевидно, що вчинковий підхід у багатьох своїх положеннях історико-психологічного формату перегукується з ідеями соціальних конструктивістів, де спільними точками дотику є тематизми: 1) світ не розглядається як щось наперед задане, а витворюється з мережі окремих учинків людей; 2) своїми вчинками громадяни встановлюють певні правила співіснування, за якими згодом й живуть; 3) правила є незмінними доти, поки люди погоджуються їх підтримувати, в іншому разі за допомогою індивідуальних і групових вчинків вони змінюються і встановлюються нові; 4) соціальне життя перебуває у стані динамічної рівноваги (гомеостазу) завдяки поліфонічній учинковій активності його суб’єктів.

Предметом колективної мислєдїяльності також стала доповідь кандидата філософських наук, доцента кафед-

ри соціальної роботи **О.М. Рудакевич**, що презентована на тему „*Моральна основа вчинку християнина*”. На жаль, нині обивательський світогляд вважає пріоритетом прогрес економіки і зазвичай не вбачає проблеми у тому, що духовність і культура відходять на другий план. Однак насправді все спричинене з точністю до навпаки: саме духовність визначає як ефективність національної економіки, так і успішність усіх інших відомих сегментів суспільного виробництва (наука, освіта, політика, виробництво, дозвілля тощо). Вочевидь тривале панування комуністичних цінностей зробило свою руйнівну справу, адже розумна, освічена та цілком професійна людина водночас могла бути носієм зла. Народна мудрість про таку особу говорить: “Вона не знає страху Божого”. За цих обставин створюються передумови для процвітання гордині, заздрості, аморальності, брехливості, корисливості, байдужості. І єдиним спасінням, що має змогу змінити на краще духовне повсякдення суспільства, тут є *релігія*. Моральним джерелом для християнина є Декалог, Нагірна проповідь Ісуса Христа і ядро віровчення – заповіді Любові, які органічно поєднують любов до Бога та любов до ближнього: “Люби Господа Бога всім серцем своїм і всією своєю думкою” та “Люби ближнього свого, як самого себе” (Мт 22:37-40). Головним же правилом практичної моралі є заповідь: “Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви” (Мт 7-12). Особистим усвідомленням і переживанням людиною відчуття праведності власних вчинків є *сумління* і, відповідно, *совість* як моральний закон у ній. Совість, головне наслідок поганого виховання та аморальної поведінки, може зачерствіти і стати пасивною, але вона ніколи не зникає. Її пробудження у християнській вірі здійснюється у процесі усього життя, коли вдосконалюється здатність особи бачити як цінність, так і нікчемність своїх вчинків у світлі християнського вчення про моральність. Гонитва за матеріальними вартостями зумовлює більшу чи меншу втрату сучасною людиною зв’язку з одвічними цінностями. З цього приводу Іван-Павло II сказав: “Немає нічого поганого в бажанні жити краще, але помилковим є стиль життя, який... спрямований на те, щоб мати, а не на те, щоб бути, і при якому намагаються бути не для того, щоб бути кращими, а для того щоб марнувати час для свого вдоволення...”. Очевидно, зауважила Оксана Мирославівна, що навколишні дуже часто лише декларують вищі цінності, щоб завоювати репутацію порядної людини. Однак виявити її справжню сутність допомагають її власні вчинки. У цьому контексті *життя праведника* є взірцем вчинку найвищої досконалості, адже він “живе як проповідує, і проповідує як живе”.

Керівник регіонального навчально-практичного центру КНАУФ Тернополя **В.Г. Демків** свою доповідь на тему “*Цілісний учинковий акт творчого діяння як предмет психологічного пізнання*” розпочав цитатою із книги Буття: “І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх”. Отож здатність до творчості є головною властивістю людини, котра й відрізняє її від тварини. Творче діяння спричинюється потребами, прагненнями чи бажаннями, котрі, за Т. Рібо, й слугують імпульсом до творчості. Остання розглядається як складний

діалектичний процес, що має відповідні етапи розгортання і свій механізм перебігу. Тому її не можна зводити лише до неусвідомленого, спонтанного акту, чи тільки до логіко-раціональної діяльності, а слід розглядати як складнозалежну єдність інтуїтивного і дискурсивного психозмістових витоків. Основними ознаками акту творчого діяння є новизна, оригінальність (творчий стиль), комунікативність (самовираження), цінність (соціальна й особистісна), незапланованість, надситуативність і безкорисливість творчої праці. Причому примітно, що творча діяльність – це завжди психодуховне явище вчинкової природи, котре розгортається як полірівневий і багатоаспектний метапроцес, що структурно охоплює *потребо-мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісно-результативний компоненти*. На першому етапі людина-творець має проявити здатність до постановки проблеми. Її відшукування, – писав Дж. Бернал, – це найвищий показник творчості. Відтак важливе місце у акті творчого діяння посідає обґрунтування його актуальності: чим гостріша проблема, що вимагає свого здолання, тим вища актуальність пошуку засобів її вирішення. Тому етап, на якому здійснюється пошук найбільш раціональних, а нерідко й оригінальних, шляхів розв’язання творчої проблеми, є одним із вирішальних у творчому вчинковому діянні. Пошук здебільшого розпочинається з аналізу наявної інформації (ситуації) та супроводжується висунанням певних гіпотез, що вказують на можливі напрямки здолання проблеми. Передусім з’ясовуються властивості і структура, поки що невідомої речі (об’єкта, системи), що покликана зняти наявні суперечності (мотивація), або способи чи програма нетипової діяльності, котра у підсумку розв’яже цю проблему. Саме ж звернення творчого діяння (тобто вчинкова дія) постає у різних формовиявах, основними серед котрих є відкриття, винахід, раціоналізація, обґрунтування нової ідеї та ін. Його заключним етапом (післядією) можуть бути стани психодуховних злетів, катарсису, межових естетичних переживань прекрасного тощо. Академік В.О. Моляко цілком слушно розглядає творчий потенціал як “ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної особи до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому”..., оскільки лише “творча людина... потенційно здатна до творчості”. “Все, що в силі чинити рука твоя, – сказано у книзі Екклесіяста, – теє роби, бо немає в шеолі, куди ти йдеш, ні роботи, ні роздуму, ані знання, ані мудрости!”

Оригінально розвинув підняту тематику кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи **С.К. Шандрук**, який виступив перед присутніми із доповіддю “*Вчинкова інтенційність творчого діяння*”. Вчинкова активність суб’єкта – це водночас акт самоствердження його як особистості, котра відповідальна за світ і за власне вчинково-творче ставлення до уреальнення проекту свого життєздійснення. З цього приводу В.А. Роменець наголошував, що вчинок – це не будь-яке, а обов’язково високоморальне, відповідальне, вільне творче діяння. На думку доповідача, прообразом *психософії вчинку* може слугувати цілісна модель будь-якої завершеної творчої діяльності людини – мистецької, наукової, соціальної, духовної. Про-

дукт останньої, урівноважуючи феноменальні і ноуменальні форми інтенційної активності, – *творча енергія*, яка “знаходить вихід” новій думці, ідеї чи оригінальному уявленню. Вчинкова інтенційність творчого діяння є первинна сенсоутворювальна спрямованість свідомості до перебудови певного фрагменту світу. При цьому *спосіб такого діяння* поступово формується, виявляється і видозмінюється впродовж життя особистості та набуває усталеності у процесі *нешаблонного вчинення*. Зазначене динамічне утворення генералізується на підґрунті пошукової творчої активності і поступово утворює модель, спосіб, стиль учинкового діяння, що вдосконалюються чи відтворюються в кожному окремому вчинковому акті. Крім того, тут актуалізуються певні цінності, ідеали, еталони узмістовленого діяння, що підносять самоцінність ситуаційного творення як форми особистісного способу існування людини. Остання, за М. Бердяєвим, – *самостійна творча сила*, яка здатна осягати та перетворювати довколишній світ. “Людині в позитивному бутті властива творча психологія, що може бути пригніченою, прихованою чи відкритою, але вона екзистенційно властива людині. Творчий інстинкт в людині є безкорисливий, у ньому вона забуває себе, виходить із себе. Наукове відкриття, технічний винахід, творчість художня чи суспільна можуть бути потрібними для інших і використані для цілей утилітарних, але сам творець є безкорисливим і позбавленим себе. У цьому й полягає суть творчої психології”. Отож творчість постає як специфічна форма діяння людини – як *психодуховне діяння*, у якому та осягає власну здатність небуденно взаємодіяти з навколишнім світом, осягає межі та міру власної самостійності і індивідуальної сили у протистоянні його тиску. Тому творчість завжди є потрясінням, у якому долається замкнутість людського життя, відкривається новий простір існування, котрий іноді здається безмежним. Ось чому в психологічній структурі творчого діяння особистості, за концепцією А.В. Фурмана, цілком доречно виокремлюються такі компоненти: *потребо-мотиваційний* (потреба у творчій самореалізації, пошук і визначення предмета задоволення потреби в творчому діянні), *інформаційно-пізнавальний* (актуалізація процесів пізнання та самопізнання), *ціннісно-смисловий* (світогляд людини, що виявляється через продуктивне цілепокладання та надання життю певного особистісного сенсу), *результативно-креативний* (реалізація творчого діяння, ідеальне чи матеріалізоване упредметнення об’єкта творчої діяльності), *спонтанно-рефлексивний* (емоційні та почуттєві реакції особистості, що супроводжують та об’єктно закріплюють результати суб’єктного творення). Таким чином, – підсумував Сергій Костянтинів, – творче діяння є умовою, процесом і результатом особистісного зростання та розвитку духовності особистості, за яких вона виявляє свою власну неповторну сутність, розкриває дар осягати існуюче та створювати нове.

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Л.З. Ребуха у виступі на тему “Соціогуманітарна експертиза як учинкова дія” наголосила, що експертна діяльність у різних сферах життєдіяльності суспільства набуває все більшої актуальності та

значущості. В цілому погоджуючись із думкою багатьох дослідників (М. Бахтіна, І. Беха, О. Гуменюк, О. Киричука, В. Роменця, В. Татенка, А. Фурмана та ін.), що особистість найповніше та найвиразніше проявляє себе у вчинку, вона здійснила спробу обґрунтувати структуру соціогуманітарної експертизи як учинкової дії, до якої входять чотири складники. 1. *Життєва ситуація*, що складається у експерта та передусе експертизі; це – ситуативний аспект вчинку, що постає як своєрідне поєднання зовнішніх і внутрішніх умов, які зумовлюють певну форму активності експерта, а саме вчинкову активність, котра залежить від сукупності соціальних, індивідуальних, культурно-історичних, обставин, подій тощо. 2. Морально-чуттєве переживання експертом оцінки майбутнього стану об’єкта, за якого відбувається моральне усвідомлення ситуації і мотивів поведінки, вибір і прийняття ним найоптимальніших рішень щодо напрямків подальших дій; саме так проявляється *мотиваційний компонент* та спонукальний характер ситуації, а також здійснюється поєднання чи протиставлення певних мотивів подальшої вчинкової активності. 3. *Власне практична робота* експерта при проведенні соціогуманітарної експертизи, у якій інтегруються його знання, уміння, норми, цінності з вітакультурним досвідом учасників експертизи, а саме її замовниками, організаторами, колегами-експертами та консультантами; причому вчинкова дія експерта є конкретним компетентнісним актом кваліметричного спрямування та кінцевим значущим результатом експертизи, що слідує із мети, об’єкта, предмета, методів і засобів, обраних експертом на її початковому етапі. 4. *Вчинкова післядія (рефлексія)* є цілісним комплексом пізнавально-перетворювальних дій експерта, спрямованих на вторинне, постдійове усвідомлення, оцінювання, осмислення змісту та результатів його вчинення. Отже, вчинок у соціогуманітарній експертизі еталонно постає як єдність ситуаційного, мотиваційного, дійового та рефлексивного компонентів, де зв’язок між ними, за В. Роменцем, набуває виняткової вагомості як для утвердження самого вчинку, так і для особистісного розвитку експерта, котрий його здійснює.

Кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи ТНЕУ А.П. Литвин виступив із доповіддю на тему: “Фетиш грошей і вчинкова дія в контексті реалізації особистості”. Термін “фетишизм” походить від португальського *fetico* – амулет, зачарована річ, французького *fetichisme* – фетиш, що нібито наділений чудодійною силою. Відтак фетиш грошей – це поклоніння грошам (їх обожнення) чи переконання сучасних людей у неможливості обійтися без них. Люди різного віку по-різному ставляться до грошей, що перш за все залежить від рівня сформованості в них моральності та духовності. Показово, що той, хто володіє значною сумою грошей, прагне до їх ще більшого накопичення, тобто ситуація збагачення переходить у відповідну мотивацію. Фетиш грошей, як відомо, закладається у сім’ї та розвивається у суспільстві. Скажімо, у радянські часи пропагувалась ліквідація фетишу грошей шляхом мінімізації приватної власності на засоби виробництва, а також декларувалась повна їх непотрібність при настанні комунізму. Нині ситуація

протилежна. Зважаючи на структуру вчинку, обґрунтовану В.А. Роменцем, кожна людина проходить етап першопочаткового накопичення грошей, так званого “життєвого старту” (самостійне заробляння грошей, допомога батьків, злочинний шлях, виграш тощо). Конкретна життєва ситуація спонукає до моральних чи аморальних шляхів реалізації поставлених цілей, де “кожний учинок організовується як глибоко індивідуалізована неповторна дія”. Завершальний же етап формування ставлення до грошей (післядія) позначається на психодуховному розвитку особистості. Так починається новий виток спіралі, постає інша життєва ситуація, котра мотивує особистість до нових учинкових актів, які по-різному нею переживаються і позначаються на її внутрішньому світі. Коли мотивація заробляння грошей змінила ситуацію, а зовнішні умови (моральна оцінка суспільством) вчинення перетворилися на внутрішні (інтеріоризація), то вчинок досягає апогею і відбувається “ланцюгова реакція вчинків”, або ж реалізується “закон зворотного зв'язку”. В цьому контексті А.В. Веденова пише: “У процесі здійснення вчинку на основі подолання життєвих суперечностей, зокрема між ситуацією і намірами, людина реально формує свій світогляд й утворює в конкретних діях власну гідність”.

Завершальним акордом наукового зібрання стала доповідь викладачки кафедри іноземних мов ТНЕУ **О.Я. Шаюк** на тему: “*Вітакультурний підхід у дослідженні толерантності*”. Термін “толєрантність” нині є одним із найбільш уживаних як у науковій і науково-популярній літературі, так і в засобах масової інформації та побутовому мовленні. Він розглядається у найрізноманітніших аспектах, що спричинює його певну семантичну “розмитість” та породжує суперечливе розуміння феномену, що ним описується. Так, з одного боку, вчені зазначають, що толєрантність є незаперечною чеснотою, проте з іншого – не всі одноставні у поглядах стосовно меж, форм, вираження та механізмів перебігу цього психокультурного явища. Оскільки проблема толєрантності все ще дискутується, а саме уявлення про неї не набуло чіткого у змістовлення, то виникає потреба в обґрунтуванні найевристичніших підходів до наукової розробки даної проблематики. Відтак Ольга Ярославівна детально зупинилася на аргументації низки методологічних підходів (аксіологічний, ідеально-типологічний, онтолого-історичний, конфліктологічний тощо), з-поміж яких винятковою вагомістю набуває *вітакультурний*. Предметом рефлексії останнього є формозмістові переваги інших підходів, адже вітакультурна парадигма інтерпретує здобутки більш відомих, тобто не тільки переносить окремі приписи, цінності, методи і техніки дослідження із усталених теоретичних моделей у царину власного змісту, а й долучає висновки різних концепцій і теорій до пояснення відомих і нових експериментальних даних у сфері соціогуманітарного пізнання. Таку інтеграцію уможливує щонайперше категоріальна сутність понять “життя” і “культура”, що у змістовному взаємодоповненні і поєднанні задають цілісний узагальнений образ людського світу повсякденної мислєдіяльності. Тому запропонована А.В. Фурманом вітакультурна парадигматика рефлексивно організу-

ється як окремий *металідхід*, у форматі якого переосмислюються та реінтерпретуються здобутки інших методологічних підходів і водночас виробляються власні концепти і фундаменталії, принципи і приписи. Зокрема, з теоретико-методологічних позицій останнього, толєрантність розглядається в контексті паритетності взаємостосунків, гуманності поведінки і вчинків, взаємо- і самоповаги, ситуативної самоактуалізації, соціального здоров'я, спонтанності і духовності, взаємо- і самотворення.

Підсумовуючи дводенну роботу когорти науковців-однодумців, із заключним словом до присутніх звернувся фундатор наукової школи **Анатолій Васильович Фурман**. Він зазначив, що саме *метод учинкової діалектики* дав змогу В.А. Роменцю опрацювати безкрай масив історико-психологічного матеріалу у форматі розвою людської культури, створити самобутню, із національними витоками та ментальними особливостями, *систему психології* донині небачених повноти, масштабності, досконалості. Водночас спіралєвидне висвітлення динамічних складових учинку (ситуація, мотивація, дія і післядія) логічно “постає у вигляді переходів до все повнішого психологічного пояснення природи і сутності репрезентованої вчинком психічної реальності” та цілком обґрунтовується *юнгіанським принципом кватерності* як таким архетипом, що зумовлює логічну передумову будь-якого цілісного судження за структурною схемою “3+1”. І хоч четверинність, котрою послуговувалися як методологічним інструментом більша частина доповідачів, відображає не самі образи, а “початкові схеми образів, які відтворюються несвідомо й апріорно формують активність уваги, а відтак становлять їхні психологічні передумови, усе ж вона *уможливує у змістовлення першообразу*, коли той проникає у свідомість, наповнюється матеріалом осмисленого досвіду і сягає універсальних начал людського духу. *Якщо без теорії*, – підкреслив виступаючий, – *немає у змістовлення думки, тобто ясності розуму, то без методу невідомим залишається шлях, куди йти і як учиняти*. Тому для нас на два важливе значення має не лише поєднання теорії і різних форм людського практикування, а й взаємодоповнення у пізнавальній творчості методології-якучення і методологування-як-практики проблемної мислєдіяльності на будь-який предмет, у тому числі й найскладніший – соціальний чи антропологічний. Відрадно у роботі школи було й те, що основна частина науково відрефлексованого дійства припадала саме на ділянку взаємообертання процесів думки-комунікації і чистого мислення, за котрих відбувся новий вертикальний зсув усієї колективної мислєдіяльності (як сферної дійсності) до поясів чистого теоретизування і наступного повноцінного методологування. Мовиться про особливу, інтелектуально напружену атмосферу, коли ми всі спільно шукали нові схеми і знакові форми для того, щоб відобразити у графічно-символічному вигляді ситуацію рефлексивного групового методологування. Зверну увагу, – сказав Анатолій Васильович, – на доречне використання майже всіма присутніми засобів та інструментів здійснення ефективної методологічної роботи, щонайперше мислєсхем (одинарних і бінарних), методологічних

моделей і план-карт дослідження, що вказує на високий фаховий рівень зреалізування кожним у своєму об'єкт-упредметненому контексті науково-дослідної діяльності. Отож наше колективне методологування породило за ці два дні самобутній *світ методологічно зрілого знання*, що актуалізувалося, збагачувалося й удосконалювалося на всіх шести рівнях його проблемно-полідіалогічного розв'язкового функціонування (відповідно аналізу, рефлексії, розуміння, мислення, роботи, діяльності) та у взаємодоповненні трьох відомих поясів мисле-

діяння і п'яти поясів професійного методологування. Сподіваюся, що подієве розгортання презентованих сценаріїв *теоретико-методологічного вчинення* не лише мотивувало кожного до подальшої творчості, а й стимулювало до уможливлення в найближчому майбутньому конкретних учинкових дій і психокультурних актів в одвічній дорозі до істини праведними кроками та із світлими думками і благодатними мріями.

Андрій ГІРНЯК,
кандидат психологічних наук, доцент

Всеукраїнські журнали
"ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА"
та "ОБДАРОВАНА ДИТИНА"
Інституту психології імені Григорія Костюка НАПН України

Передплатний індекс журналу: 74046
Періодичність 12 разів на рік

Головний редактор
Губенко О.В.
Адреса редакції: 02095,
м. Київ, вул. Княжий
Затон, 11, к. 71
(станція м. "Осокорки")
тел. (044) 572-55-56
електронна пошта
social@freenet.com.ua

Передплатний індекс журналу: 74016
Періодичність 10 разів на рік

Шановні колеги!

ЖУРНАЛ "ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА"

Редакція журналу "Практична психологія та соціальна робота" запрошує читати наш журнал та друкуватись на його сторінках з Вашими науковими розробками. Він виходить дванадцять разів на рік й друкується вже 14 років поспіль та є першим періодичним психологічним журналом в Україні. За цей період вийшло вже біля 150 номерів. Видання розраховане на психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів й освітян України.

Наш журнал **входить до переліку наукових видань ВАК** України з психології. Заснований у 1997 році НАПНУ та Інститутом психології імені Григорія Костюка. В складі редколегії – провідні вчені України. В журналі друкуються досвідчені фахівці та науковці нашої країни та ближнього зарубіжжя.

Публікації в нашому журналі – безкоштовні (вимоги до публікацій відповідають вимогам ВАК).

У виданні передбачена публікація сучасних психолого-педагогічних технологій, психодіагностичних тестів, методик і рекомендацій, спрямованих на попередження відставань у навчанні, профілактику правопорушень та девіантної поведінки серед дітей та молоді; психологічне забезпечення управління навчальними закладами та діяльності шкіл нового типу; вивчення, формування і виховання особистості дитини і молодшої людини; забезпечення виховної роботи з учнівським колективом та батьками.

Велика увага приділяється методичному забезпеченню роботи соціальних служб, соціальних педагогів і соціальних працівників. Висвітлюється світовий та вітчизняний досвід психокорекції й психотерапії.

В першу чергу до друку запрошуються автори з науково-практичними розробками, які містять результати емпіричних досліджень, уяви, пам'яті. Комплексні діагностично-розвиваючих завдань для дітей різного віку. Але й теоретико-методологічні статті теж дуже цікаві для журналу.

Обсяг теоретичних статей – до 15 сторінок, практичних – без обмежень. Сподіваємось на співробітництво!

ЖУРНАЛ "ОБДАРОВАНА ДИТИНА"

Пропонуємо також читати журнал "Обдарована дитина" та бути його авторами.

"Обдарована дитина" – єдиний в Україні журнал, де містяться психолого-педагогічні розробки, технології, методики, інші матеріали, присвячені питанням виявлення та розвитку обдарованих дітей та молоді. Він був першим у Європі виданням з питань розвитку обдарованих дітей.

Призначений для допомоги психологам, вчителям, працівникам дошкільних та позашкільних установ, батькам та їхнім дітям. Його добре знають й читають тисячі освітян та психологів. Публікації у журналі безкоштовні.

Психологам: Діагностика і розвиток загальної та спеціальної обдарованості школярів. Тести креативності. Тренінги мислення, уяви, пам'яті. Комплексні діагностично-розвиваючих завдань для дітей різного віку.

Вчителям: Технології проведення уроків у школах нового типу. Тренінги академічних здібностей. Досвід роботи МАН та шкільних наукових об'єднань. Системи стимуляції творчої діяльності. Розвиток спеціальної обдарованості дітей різного віку (математичної, літературної, технічної та ін.) Вітчизняний та зарубіжний досвід навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми.

Батькам: Як виявляти та розвивати обдарованість дітей.